

šivu svezu svemu kolikomu ljudskom djelovanju i radu pa tako oštri spoznaju odgovornosti, budi osjećaj pravičnosti i ulijeva poštovanje spram prava. Ona je dakle odista, kako reče Ciceron, „svjedokinja vremenâ, svjetlost istine, život uspomenâ, učiteljica života“.

Izvori. Povijest se gradi na izvorima. Izvori opet jesu tragovi, što su nam preostali od misli i djela minulih naraštaja. Ali od tih je misli i djela veoma malo tragova došlo do nas, pa stoga i jest povijest o mnogim vijekovima, naročito ranijima, ili nikako ili samo slabo upućena, jer gdje nema izvora, nema historije. Od izvora najvažniji su pored natpisâ, pjeneza, oružja i ostataka građevinâ oni, što su došli pisani do nas, a to su u prvom redu zvanične isprave i spisi, pisma (korespondencija), ljetopisi i povjesnička djela. Vrijednost pak njihova po historiju kao znanost stim je veća, što su oni bliži onomu događaju, o kojem govore. Ovi su izvori djelomično izdani štampom, naročito za starije vrijeme, kad ih ima razmjerno malo, a najvećim se dijelom čuvaju u rukopisu po raznim arhivima i knjižnicama. Na ovim izdanim i neizdanim izvorima grade historici pojedine rasprave ili djela o prošlosti nekoga naroda, države ili čitavoga čovječanstva, ali vazda tako, da na osnovi vjerodostojnih izvora podaju istinitu sliku o događajima.

Zbirke isprava. Glavne štampom objelodanjene zbirke izvora za hrvatsku povijest jesu ove: Franjo Rački († 1894.) sabrao je sve, što se odnosi na prošlost hrvatsku do godine 1102., dakle na doba narodnih vladara¹; isprave od 1102. do 1400. izdaje „Jugoslavenska akademija“ u redakciji Tade Smičiklasa² († 1914.), dok je sredovječne historijske spomenike grada Zagreba (od 1094. do 1526.) objelodanio Ivan Krst. Tkalčić³ († 1905.), a one plemićke općine Turopolja (od 1225. do 1895.) Emilije Laszowski.⁴ Otac moderne historiografije hrvatske Ivan Kukuljević Sakcinski († 1889.) skupio je sve najznatnije isprave i saborske zaključke, što se odnose na prošlost hrvatsku do 1848., a rasvjetljuju državopravne prilike kraljevstva hrvatskoga.⁵ Pored toga Kukuljević je sabrao u jednu knjigu isprave napisane hrvatskim jezikom od XII. do pod kraj XVI. vijeka⁶; ovakvom dragocjenom zbirkom, naročito sredovječnih

¹ Rački, *Documenta historiae Croatiae periodum antiquam illustrantia*. Zagreb 1877. Izdala „Jugoslavenska akademija“.

² Smičiklas, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, vol. II.—XIII. Zagreb 1904.—1916. (od godine 1102. do 1367.); ima izići još pet knjiga do godine 1400.

³ Tkalčić, *Monumenta historica lib. reg. civitatis Zagrabiae*, vol. I.—XI. Zagreb 1889.—1905. Ovo je djelo izdao grad Zagreb.

⁴ Laszowski, *Monumenta historica nobilis communitatis Turopolje*, vol. I.—IV. Zagreb 1904.—1908. Izdala turopoljska plemenita općina.

⁵ Kukuljević, *Jura regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, vol. I.—III. Zagreb 1861.—1862.

⁶ Kukuljević, *Acta Croatica*. Zagreb 1863. Isprave štampane su najvećim dijelom glagolskim pismenima; cirilovskim ih je prešampao uz neke nove (do 1499). Šurmin, *Acta croatica*, vol. I. Zagreb 1898. u izdanjima „Jugoslavenske akademije“.